

INICIALKE, VKLESANE V KAMNITI GRB MESTA ORMOŽ, IZ LETA 1794

Članek skuša pojasniti kratico NRUR, vklesano v grbu mesta Ormož iz leta 1794, ki je bil nekoč vzidan v mestnih vratih, sedaj pa krasi vhodni del gradu v Ormožu.

V vhodni avli ormoškega gradu so danes vzidani štirje kamniti spomeniki. Reliefa grifona in leva sta po vsej verjetnosti grbonosca družinskega grba izvorno madžarske družine Pethe de Hethes. Kako je grb izgledal v celoti, si lahko ogledamo na freski na obokanem stropu sprejemne dvorane v 1. nadstropju ormoškega gradu, ki je datirana v 1. polovico 18. stoletja oziroma je nastala v času obnove po vpadu krucev leta 1704.

Preostala dva kamnita spomenika nimata povezave z gradom, saj sta grba mesta Ormož (nem. *Friedau*), v avlo pa sta bila vzidana po tem, ko so okrog leta 1820 podrli preostala portala mestnih vrat.² Poleg osnovnega reliefnega motiva stolpa s polmesečem na desni in s soncem na levi ima vsak od njiju še tekstovni del. Starejši grb ima v zgornjem delu v nemškem jeziku v štirih vrsticah vklesan napis, a ne v kitici. Če verze razporedimo v kitico, dobimo zapis:

Diese alte Stadt

stehet in Gottes Handt

Friedau ist Sie genandt

vor uralten Zeiten wohlbekandt,³

ki nam pove, da je to staro mesto v božjih rokah, imenuje se Ormož in je poznano že od prastarih časov. V spodnjem delu pod reliefnim grbom pa je vklesan še napis: »Renoviert A(nn)o 1635«, Obnovljeno v letu 1635. Ni povsem jasno, ali so bila ob tej priliki obnovljena le mestna vrata, kjer je bil grb vzidan, ali pa vse mestno obzidje, ki je bilo zadnjič lahko občutneje poškodovano stoletje prej ob vpadu Turkov.

Ormož je ostal edino spodnještajersko mesto, ki ni postalo deželnoknežje, gospod mesta je bil vsakokratni lastnik gradu in pripadajoče zemlje. V letu 1635 je v gradu domovala družina izvorno madžarskih plemičev Pethe de Hethes.

Grb mesta Ormož iz leta 1635 je starejši od obeh ohranjenih kamnitih grbov.

Danes je vzidan v vhodni veži ormoškega gradu, po Franu Kovačiču pa je bil še v prvi polovici 19. stoletja vzidan v vzhodnih mestnih vratih.⁴

Foto: Andrej Lamut, december, 2006.

1 **Mag. Brane Lamut**, kustos arheolog – muzejski svetovalec, Pokrajinski muzej Ptuj Ormož, OE Ormož, Kolodvorska cesta 9, 2270 Ormož.

2 Ciglencečki, M., 1990, str. 47.

3 Danes bi zapisali namesto: Handt-Hand, genandt-ge-nannt, wohlbekandt-wohlbekannt, končnice – dt so verjetno uporabljene zaradi »rime« z besedo Stadt.

4 Kovačič, F., 1911.

V tem članku nas zanima predvsem drugi, mlajši grb iz leta 1794, ki krasi tudi naslovnico naše publikacije »Zgodovinski zapisi«. V štirih vogalih okrog osnovnega grbovnega motiva se zvrste tiskane črke *N R U R*. Gre očitno za neko okrajšavo z inicialkami. Branje te okrajšave pa je vsem zgodovinarjem tako dobro poznano, da je običajno ne najdemo zapisane v daljši verziji. Transkripcije ne najdemo ne v vodnikih, kot sta Ormož in okolica (1990), ali Vodnik po kulturni in naravni dediščini Občine Ormož (1998)⁵, pa tudi ne v strokovnih publikacijah, ki obravnavajo ormoški grb, kot je na primer knjiga Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem⁶, katalog razstave Ormoške mestne pravice 1331–1981⁷, ne publikacija o štajerskih gradovih, ki omenja le kratico⁸.

Ker pa so Zgodovinski zapisi namenjeni predvsem poljudnemu bralcu, naj vendarle zgodovinarjem sicer dobro znano kratico tudi preberemo. V daljši obliki jo najdemo zapisano med gradivom, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ptuj na več listinah. Med najstarejšimi je tista, v kateri so bile cehovske pravice lončarjev na Ptuj u potrjene 18. maja leta 1577 s formulacijo, ki se začneja z besedami: *Wir, N(omen) Richter und Rath.....bekhenen*⁹, torej v prevodu: Mi, po imenu sodnik in svetpotrjujemo... itd. Pri sodniku je mišljen seveda sodnik in župan v eni osebi, pri svetu pa voljeni mestni svet, pri besedi *Rath* črka h na koncu predstavlja starinsko obliko zapisa. Enako je s podpisom na koncu dokumenta, kjer ni podpisana z imenom in priimkom konkretna oseba, temveč spet sledi *N: Richter und Rath alda* (nem. tukajšnji). Vprašanje je seveda, ali inicialka »N« res pomeni *nomen* oz. (*in*) *nomine* (lat. = ime oz. po, (v) imenu), ostale besede pa bi bile zapisane v nemščini. Druga mož-

nost je seveda po nemško: *N(amen)*, spet je mišljeno: »po imenu«, in torej ne spreminja vsebine. Ker pa je v nekaterih z gotico pisanih dokumentih inicialka »N« zapisana v latinici¹⁰, se zdi latinska verzija verjetnejša. Raba inicialke latinske besede znotraj nemškega teksta morda kaže na starejšo rabo celotne fraze v latinščini, a starejših srednjeveških tekstov s to formulacijo v regiji ne poznam.

Obravnavani kamniti grb mesta Ormož iz leta 1794 je danes prav tako vzidan v grajski veži. Novost pri njem je vklesana kratica NRUR.

Foto in računalniška obdelava:

Nina Mertik, 2011.

5 Glej seznam literature.

6 Otorepec, B., 1988, str. 161–164.

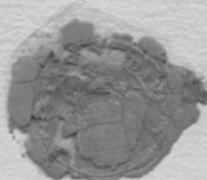
7 Šamperl-Purg, K., 1981.

8 Stopar, I., 1991, str. 102.

9 Zgodovinski arhiv na Ptuj. Potrditev pravil lončarskega ceha na Ptuj, ZAP, Lončarski ceh na Ptuj 4/1. Za podatek se zahvaljujem arhivistki Mariji Hernja Masten

10 Za podatek se zahvaljujem dr. Dejanu Zadravcu, Zgodovinski arhiv na Ptuj, prav tako za pregled in korekturo teksta.

Für H. Richter, und Rath der Rath-
 hausen Lüneburgs. Hiermit. Das Martin Mitter,
 1754 Magr. Bildhauer Lüneburgs, gebürtig aus Lüneburg, und
 geboren: Da gesunken ist, ist ein Lüneburger,
 und aufzunehmend, und sein Voss selbst sein Bild,
 sein Professor allein zu schreiben: Daß sein ge-
 meinsam zu schreiben, und ein und auf-
 genommen haben, ein Professor neben seiner
 einen andern aufzunehmen. In Lüneburg
 den 4. 9. Martij 1754.

H. Richter, und Rath
 alda.

Wir N. Richter und Rath der Stadt
 1758, 10. Febr. Fridau Landesherrn Herrit d. Herrn Landesherrn
 Erhöchter Herrscher Minister Herr Landesherrn
 ausgemacht, und gehalten ein gerichtetes und für
 Herr vom Landesherrn ausgemacht und
 sein Recht erlassene Herrscher Profession allen
 zuverlassen, welche sein gesandtes zuverlassen
 von, zungestalt ausgemacht und Landesherrn
 mit dem Landesherrn ausgemacht und Landesherrn
 ausgemacht. In diesem Jahr Landesherrn
 Stadt insigelt fertigung. Stadt Fridau
 am 10. Febr. November 1758.

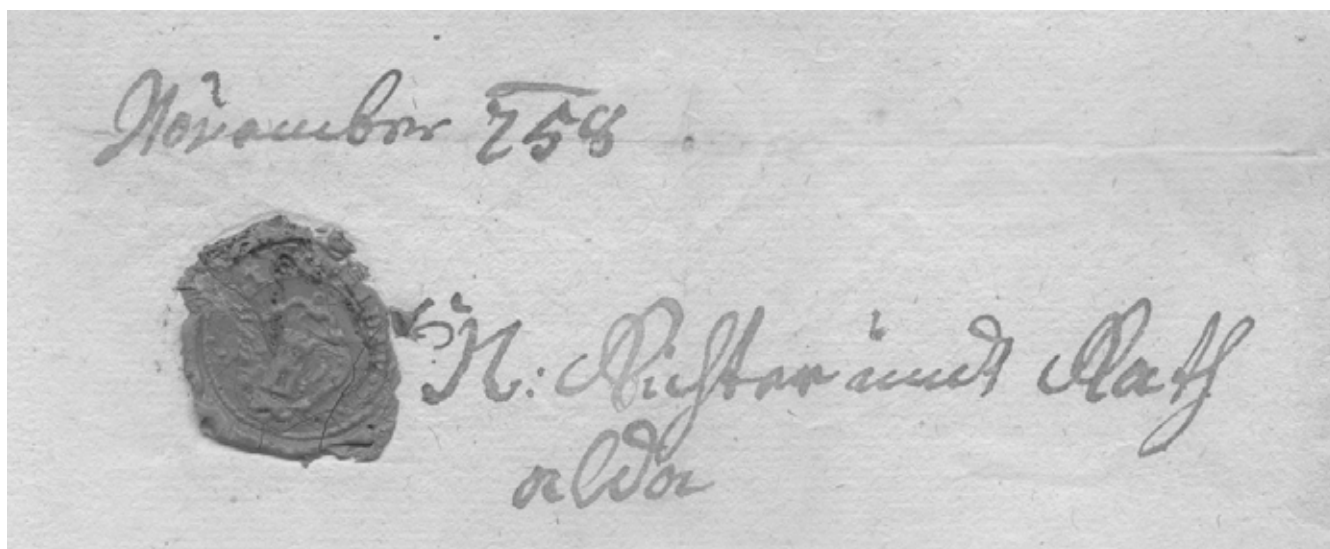

N. Richter und Rath
 alda

1758

Listini, ki se začenjata z obravnavano formulo: Wir N. : Richter und Rath..., torej: Mi, po imenu sodnik in (mestni) svet, (hrani ju Zgodovinski arhiv na Ptuju v fondu AMO, šk. 29/332, 334).

Skena december, 2006.

Prej predstavljeni listini se za pečatom tudi zaključujeta s pripisom N. Richter und Rath alda (tukajšnji), (hrani ju Zgodovinski arhiv na Ptuju v fondu AMO, šk. 29/332, 334).

Skenirano decembra 2006, računalniška obdelava Nina Mertik 2011.

Na pečatu v rdečem vosku je prikazan mestni grb v izvedbi, kakršna je bila običajna sredi 18. stoletja.

Skenirano decembra 2006, računalniška obdelava Nina Mertik 2011.

Tudi vsakoletno voljeni ormoški sodnik je uporabljal pri listinah, ki jih je sprejel v soglasju z mestnim svetom, podobno formulo, kot nam kažeta začetka in na koncu še podpisa z žigom dveh dokumentov, ki ju hrani Zgodovinski arhiv Ptuj, datirana pa sta na začetek druge polovice 18. stoletja, v letih 1754 in 1758.¹¹

Listino, v kateri je obravnavana inicialka *izpisana*, pa najdemo na primer v enem od dokumentov, ki jih hrani Zgodovinski arhiv v Celju. Tako je v listini, v kateri cesar potrjuje celjske meščanske pravice, zapisano:

- 1 *Bekennen offentlich mit disem brieff und*
- 2 *thuen kundt allermänniglich, dass bey unss un-*
- 3 *sere getreüe liebe **nomen richter, rath und ge-***
- 4 *me-*
- 5 *ne burgerschafft unserer in unserem her-*
- 6 *zogthumb Steyer im viertel Cilli liegenden*
- 6 *statt Cilli*¹²

Vendar so polni izpisi besede *nomen* redkost, pogostejša je le inicialka *N*.

V navezavi na Ormož se obravnavana formulacija *NRUR* pojavlja še na enem dokumentu. Magistrat mesta Ormož je dal namreč leta, na podlagi odloka št. 7580, z dne 7. avgusta leta (1)824, ki ga je izdal mariborski cesarsko-kraljevi okrožni oziroma krejski urad (nem.=k. u. k. Kreisamt), natisniti formular meščanskega pisma, ki so ga po prisegi prejeli na novo sprejeti meščani (*Slika 7*). Kdaj je bil natis formularja, lahko le ugibamo, lahko že v jeseni ali pozimi istega leta 1724, kot je izšel odlok, ali pa nekaj kasneje. V zaglavju tega dokumenta je na sredini odtisnjen grb mesta, ki ga v zunanji

krožnici obdaja napis *N(omen)*R(ichter)*U(nd)*R(ath)*Sta(d)t*Fridau*1781**,¹³ v prevodu torej: »V imenu sodnika in (mestnega) sveta«, zvezdice pa označujejo presledke med posameznimi inicialkami. Iz grba, upodobljenega v zaglavju, je torej razvidno, da je bila samouprava mesta Ormož na novo formirana leta 1781 oziroma je v tem letu vsaj dobila nov pečat z napisom v tej obliki.

Novost v času vladanja prosvetljenega cesarja Jožefa II. je bila pri urejanju mestnih organov že terminologija. Za mesta, ki niso bila deželno-knežja, so začeli uporabljati izraz *municipalna*.¹⁴ S tem nazivom se Ormož običajno pojavlja v sočasni literaturi. Tako ga na primer navaja Mayer kot »Eine kleine Munizipalstadt«, majhno *municipalno* mesto, že leta 1782.¹⁵ Nadalje je iz nekaj mlajše publikacije, ki predstavlja zgodovinski in geografski oris dežele Štajerske v poglavju »Zbirka znamenitosti« na strani 212, razvidno iz objavljenega seznama *municipalnih* mest, da so bila v takratni celotni Štajerski le štiri takšna: Friedau (Ormož), Hartberg, Murau in Oberwöls (danes Oberwölz v okrožju Murau).¹⁶ Ormož je bilo torej edino mesto s tem poimenovanjem na ozemlju današnje slovenske Štajerske, vsa tri preostala mesta so danes v Avstriji.

11 Zgodovinski arhiv na Ptuj, AMO 29/ 332 in 334. Za podatek se zahvaljujem arhivistki Mariji Hernja Masten.

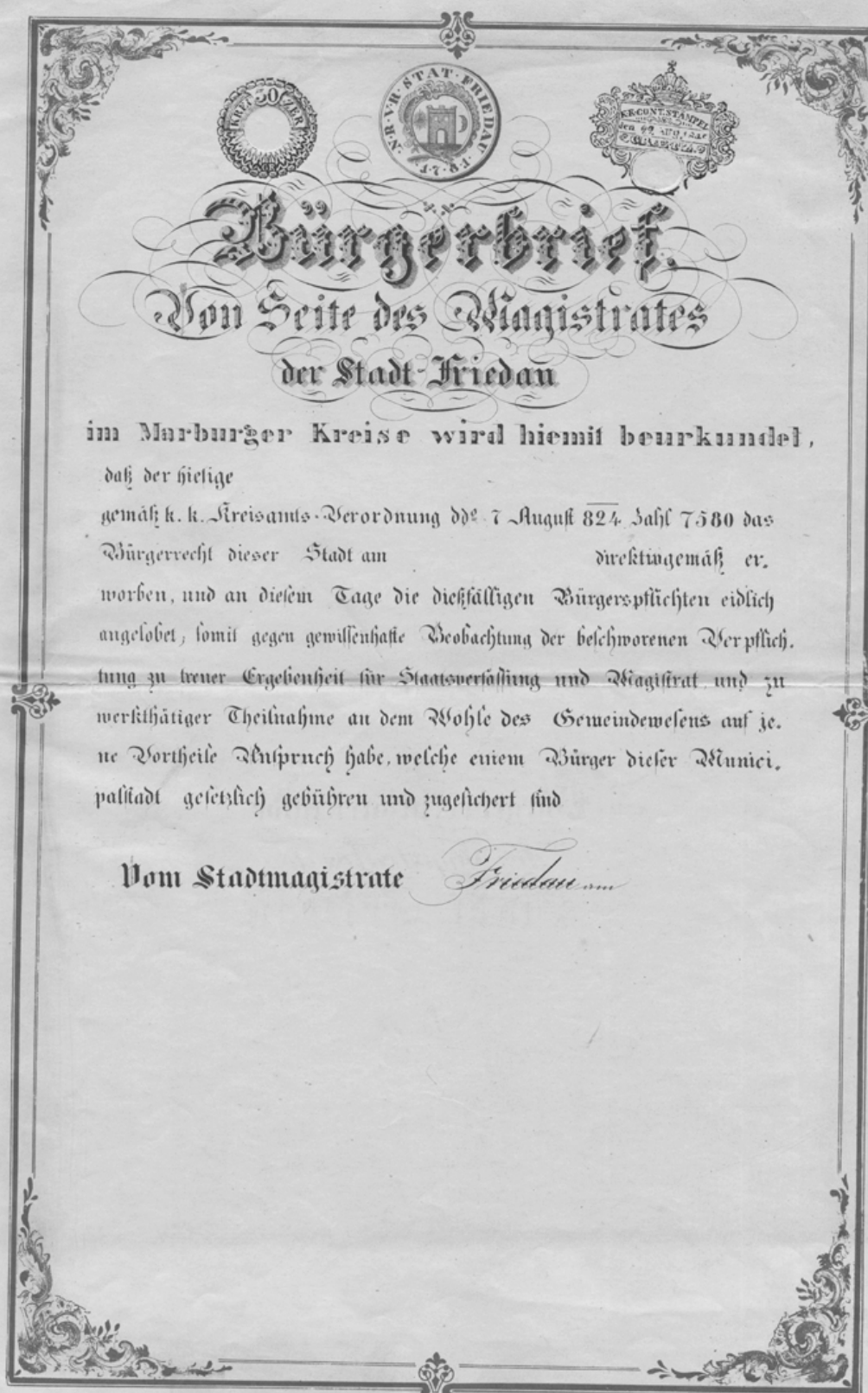
12 Žižek, A., 2004, str. 23, kjer je zgornje besedilo tudi prevedeno; za podatek se zahvaljujem dr. Dejanu Zdravcu, Zgodovinski arhiv na Ptuj.

13 Hernja-Masten, M., 1993, str. 94, kjer je kratica tudi prečitana.

14 Žontar, J., 1981, str. 91.

15 Mayer, K., 1782, str. 58.

16 Kindermann, J. K., 1787, 212.

Zaglavje meščanskega pisma iz leta 1824, ki ima na vrhu v sredini pečat mesta z običajnim grbom, po obodu pa teče napis z obravnavano formulo in letnico 1781. Hrani Zgodovinski arhiv Ptuj v fondu AMO (=Arhiv mesta Ormož), šk. 29/ 346.

Skenirano 2006.

*Grb municipalnega mesta Ormož iz leta 1781,
povečan izsek iz meščanskega pisma.
Skenirano 2006, računalniška obdelava Nina
Mertik 2012.*

Ugotovili smo že, da je formula N. R. U. R. stara v uradnih dokumentih že stoletja, toda poudarjena vidna raba na mestnem grbu, ki je bil vzidan v obnovljenih mestnih vratih, je novost zadnje petine 18. stoletja, prav tako tudi oblikovanje grba z isto formulo, kasneje upodobljenega na pečatu v zaglavju meščanskega pisma. Pečat je torej nastal le leto po samostojnem nastopu vladanja cesarja Jožefa II. Prav reforme Jožefa II. pa so ogrožale ormoške mestne pravice. O tem je pisal že Anton Klasinc.¹⁷ Reforme prosvetljenega absolutizma so seveda zahtevale tudi reformo samoupravne ureditve mest. *Voljenega* župana in mestne svetnike naj bi zamenjali izobraženi *imenovani* uradniki in ravno temu so se Ormožani s poudarjanjem N. R. U. R. upirali, njihova mestna avtonomija (uprava in nižje sodstvo) je bila po 450 letih od podelitve statusa mesta leta 1331 ogrožena.

Zaposlili naj bi šolano osebje v mestni upravi, sedaj imenovani magistrat, in to na stroške samih mest. Majhna in gospodarsko šibka mesta pa niso za to imela ustreznih sredstev. Druga možnost, ki so jo ponekod uporabili na Kranjskem, je bila, da so nekatera, tudi deželno knežja mesta, spremenili

v municipalna, njihove pristojnosti prenesli na zemljiška gospostva, mestne organe pa odpravili.¹⁸

Med mesti, ki naj bi izgubila nižje sodstvo, pravico vodenja zemljiške knjige in podobno, se je znašel tudi Ormož.¹⁹ Vendar je mesto vztrajalo, da bo samo zbralo manjkajoča sredstva. Zato so dali leta 1788 popisati vse svoje nepremično premoženje in dohodke, ki so izvirali iz njega.²⁰ Cenitev iz leta 1788 še ni prinesla rešitve, morda je k temu pripomogla spomenica (pritožba) iz leta 1795,²¹ saj je bil v naslednjem letu 1786 dosežen sporazum. Januarja tega leta se je v mestu pod predsedstvom okrožnega komisarja sestala komisija, v kateri so bili grof Königsacker, sodnik, mestni pisar in osem zastopnikov meščanov, ter med drugim ugotovila, da ima mesto možnosti za organiziranje novega magistrata. Vendar se je pravda vlekla še do leta 1803, ko je Ormož dosegel ustanovitev magistrata.²² Žontar navaja leto 1804 kot leto formiranja magistrata.²³

Člani magistrata: župan, mestni tajnik in trije svetovalci so bili zapriseženi pred predstavnikom gosposčine Ormož.²⁴ Reforma pa ni bila takojšnja, njeno postopnost razčlenjuje Žontar v navedenem članku od časa Marije Terezije dalje, ko so bili leta 1748 uvedeni okrožni uradi, kresije (Kreisamten), mesta pa njim podrejena.²⁵ V času Jožefa II. so bile spremembe hitrejše, »Župana in svetnike je sprva volil odbor meščanov v navzočnosti okrožnega glavarja. Od leta 1803 dalje pa članov magistrata, ki so bili plačani in so imeli potrebne izpite,

18 Žontar, J., 1981, str. 91 s.

19 Klasinc, A., 1973, str. 93, poglavje: Nova ureditev mest-težka preizkušnja za Ormož.

20 Klasinc, A., 1973, str. 93, poglavje: Spomenica iz leta 1788 in tam naveden vir, ki ga hrani Zgodovinski arhiv na Ptuj v fondu AMO=Arhiv mesta Ormož, 5c/15a.

21 Klasinc, A., 1973, str. 94, poglavje: Počasi in vztrajno do cilja in tam naveden vir.

22 Golec, B., 2005, str. 7.

23 Žontar, J., 1981, str. 94.

24 Klasinc, A., 1973, str. 94, 95, poglavje: Sporazum leta 1796 in tam navedeni viri.

25 Žontar, J., 1981, str. 91.

17 Klasinc, A., 1973, str. 93 ss.

niso več volili, temveč jih je imenoval gubernij na podlagi dogovora z apelacijskim sodiščem. Mestu je ostala le pravica, da je predlagalo kandidate».²⁶ Lahko le ugibamo, da je morda prav zaradi spremenjenega statusa mesta v letih 1803 ali 1804 tedanji lastnik grof Königsacker grad in zemljo v naslednjem letu 1805 prodal bogatemu industrialcu Josefu Pauerju, ki je leta 1812 prejel tudi plemiški naslov.²⁷

Vendar pa so nesoglasja med mestom in gosposčino trajala vse do propada fevdalnega reda leta 1848.²⁸

V takšnem vzdušju prizadevanj za ohranitev starih meščanskih pravic v jožefinski in postjožefinski dobi je potem razumljiva poudarjena raba formulacije NRUR na mestnem grbu, ki je bil vzidan v mestnih vratih in prav tako na obodu pečata ormoškega magistrata od 1781 dalje. Meščansko pismo iz konca leta 1824 ali 1825 (?) najlepše ilustrira izgubo starih meščanskih pravic. Grb iz leta 1781, uporabljen v začetju formularja, se še ponaša z (voljenim) mestnim sodnikom in (mestnim) svetom, sam formular pa je bil 43 let kasneje že natisnjen po odloku iz leta 1824, ki pa ga ni sprejel sam ormoški mestni svet, temveč kresija v Mariboru. V tem času pa so bili tako župan kot omenjeni mestni svetniki že *imenovani in ne voljeni*.

Ključne besede

Ormož, mestni svet, municipalno mesto, magistrat, župan, mestni sodnik, mesni svet.

Uporabljene kratice in okrajšave:

AMO=Arhiv mesta Ormož (hrani ZAP),

ZAP=Zgodovinski Arhiv na Ptuj, Ptuj,

nem.=nemško,

lat.=latinsko.

Viri

- Listina, s katero sodnik in mestni svet (Ptuj) 18. maja 1577 potrjujeta cehovske pravice lončarjev, ZAP, Lončarski ceh na Ptuj, 4/ 1,
- pečatena listina s formulo: »Wir n. Richter und Rath«, AMO, škatla 29/ 332,
- pečatena listina s formulo: »Wir n. Richter und Rath«, AMO, škatla 29/ 334,
- natisnjeno meščansko pismo z žigom in napisom: »N* R* U* R* Stat* Fridau*«, AMO, škatla 29/ 346,
- grb mesta Ormož z letnico 1635, vzidan v vhodni pasaži gradu Ormož,
- grb mesta Ormož z letnico 1794, vzidan v vhodni pasaži gradu Ormož.

Literatura

- Marjeta Ciglencečki: Sprehod po mestu. Grad. V: Ormož in okolica. Vodnik. Maribor, 1990.
- Jože Curk: Ormož in okolica. V: Vodnik po kulturni in naravni dediščini občine Ormož, 1998.
- Boris Golec: Ormož v stoletjih mestne avtonomije. Posestna, demografska, gospodarska, socialna, etnična in jezikovna podoba mesta ob Dravi 1331–1849, Ljubljana, 2005.
- Marija Hernja-Masten: Pečati in grbi Ormoža in okolice. V: Ormož skozi stoletja 4,

26 Žontar, J., 1981, str. 94.

27 Sapač, I., 2007, str. 26.

28 Klasinc, A., 1973, str. 95, 96, poglavje: Boj do zloma fevdalizma in tam navedeni viri.

- 1993, str. 79–103, posebno str. 92–94.
- Joseph Karl Kindermann: Historischer und geographischer Abriss des Herzogtums Steiermark, Graz, 1787.
 - Anton Klasinc: Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov. V: Ormož skozi stoletja 1, Ormož, 1973, str. 50 ss, posebno strani 93–96.
 - Fran Kovačič: Predavanje o zgodovini Ormoža in ormoškega okraja. V: Časopis za zgodovino in narodopisje 8, Maribor 1911, str. 107–115, IX. Redni občni zbor 18. dec. 1910 v Ormožu.
 - Karl Mayer: Versuch **über** Steiermärkische Alterthümer, Graz, 1782.
 - Božo Otorepec: Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem. Ljubljana, 1988, str. 161–164, Ormož.
 - Igor Sapač: Grad Ormož. V: Umetnostna dediščina ormoškega območja od 12. do izteka 19. stoletja. Zbornik razprav ob razstavi. Ormož, 2007, str. 24–27.
 - Ivan Stopar: Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji 2. Med Prekmurjem in porečjem Dravinje. Ljubljana 1991, str. 97–104: Ormož (Friedau), grad.
 - Kristina Šamperl-Purg: Grb mesta Ormoža. V: Ivan Lovrenčič, ur., Ormoške mestne pravice 1331–1981. 650 let ormoških mestnih pravic. Katalog razstave Zgodovinskega arhiva v Ptuj, Ptuj, 1981.
 - Aleksander Žižek: Našim zvestim, ljubim celjskim meščanom, Celje 2004, str. 23.
 - Jože Žontar: Problemi zgodovine mest na Slovenskem od srede 18. stoletja. V: Kronika, časopis za krajevno zgodovino 29, Ljubljana 1981, str. 81 ss.

Povzetek

*V članku je kratica na kamnitem grbu mesta Ormož iz leta 1794 prebrana kot: **n**(omen) **R**(ichter) **u**(nd) **R**(ath) in torej pove, da je bil grb postavljen (v obnovljena mestna vrata) v imenu sodnika in (mestnega) sveta. Poudarjeno rabo te formulacije v času po samostojnem nastopu vladanja cesarja Jožefa II. leta 1780, z letom 1781 na obodu žiga ormoškega magistrata in nekaj kasneje, leta 1794 na obravnavanem grbu, pa pojasnjujem s prizadevanji za ohranitev ormoške mestne avtonomije.*